

Västgöta Nations i Uppsala Landskapsförening

JuniNytt 2020

BÄSTA MEDLEMMAR I LANDSKAPSFÖRENINGEN!

Vi hoppas att de senaste dagarnas sol och värme fortsätter – vi har varit lite hängiga p.g.a. den tidigare trista väderleken och dessutom osäkerheten i pandemisituationen. Den stundande försommaren kommer förhoppningsvis att göra livet lite lättare och mer nöjsamt.

För en månad sedan meddelade vi att årsstämman med Landskapsföreningen sköts upp liksom alla andra aktiviteter runt Valborg och 1 maj. Nu har styrelsen beslutat att årsstämman äger rum den 26 juni kl. 17

på nationen. Vi räknar med att hålla tillbörligt avstånd mellan de närvarande i Stora salen. Och, Landskapsföreningen kommer i anslutning till stämman att bjuda på någon passande förfriskning.

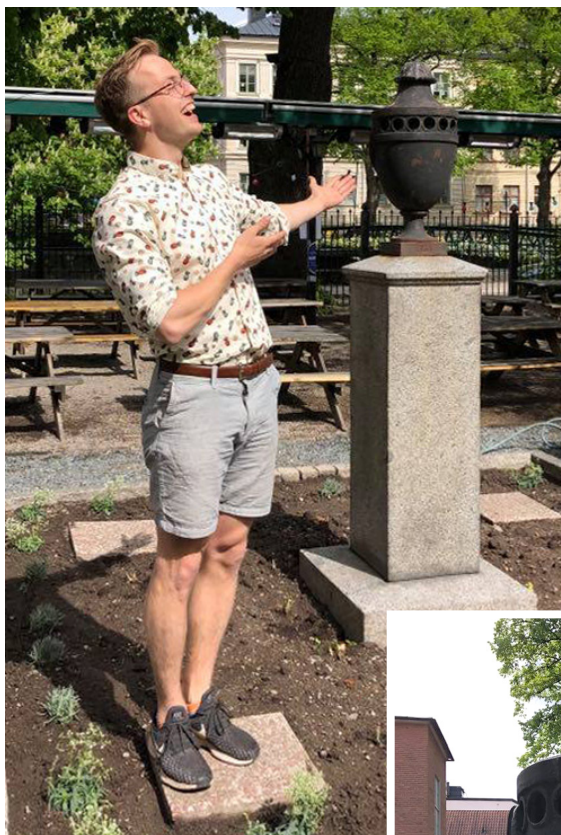
I övrigt i detta JuniNytt rapporteras från den jätteintressanta februariföreläsningen om runor och runstenar, Förste kurator informerar om upprustningen av nationens trädgård och renoveringen av Torbern Bergman-urnan, det ges en historisk återblick på koleraepidemin i Forsvik på 1860-talet, ett ny-gammalt Västgötaattribut tas upp och, avslutningsvis, finns kallelsen till årsstämman.

Styrelsen/Kenny Jonsson

HEJ LANDSKAPSFÖRENINGEN!

På bilden här bredvid ser ni mig, förste kurator Anton Ruus ute i nationshusets nyrenoverade trädgård. Vi har planterat nya häckar, byggt en utebar, installerat markiser och utevärmare, anlagt rabatter och planterat blommor. Nu är trädgården en grön oas längs Fyrisåns strand där varje västgöte kan avnjuta en kaffe i solen. Ett arbete återstår dock, nämligen att återställa Torbern Bergmans urna till sin forna glans!

Urnan har en lång historia på nationen. Det sattes upp redan 1834, endast nio år efter att vi köpt vårt nationshus, till minne av Torbern Bergman. Herr Bergman var en framstående kemist, fysiker, matematiker och framförallt västgöte. Han var en del av nationen under 1700-talets andra hälft och kan säkert tituleras den främste vetenskapsman som härstammar från Västra Götaland (Låstad socken nära Mariestad). Vi på nationen vill därför så klart att urnan till hans minne ska bibehålla värdigt skick, men 186 år ute i regn och blåst har satt sina spår. Landskapsföreningens styrelse snappade dock upp denna ambition som kuratelet hade och har givmilt erbjudit sig att finansiera restaureringen. Fantastiskt tycker så klart vi i kuratelet! Vi hoppas därför snart kunna kröna vår trädgård med en fackmässigt blästrad och nymålad urna, där Torberns förgyllda ansikte står i vacker kontrast till den svarta linoljefärgen. Ambitionen är att också sätta upp en mässingsplåt med information om Torbern Bergmans veten-

skapliga upptäckter, vilket gör urnan mindre anonym.

Kuratelet vill utsträcka ett tack till alla Landskapsföreningens medlemmar. Vi bjuder in er alla att komma förbi på den där koppen kaffe i trädgården och se resultatet när regler om isolering och distans lättar.

Fridens liljor!

*Anton Ruus,
Förste kurator*

NU VET VI MYCKET MER OM RUNSTENAR

Det gäller åtminstone de personer som tog tillfället i akt och gick på föreläsningen fredag 21 februari och lyssnade på Henrik Williams utmärkt pedagogiska föreläsning om runskrift och runstenar, framför allt Rökstenen och runstenar i Västergötland. Stora salen var mycket välfylld och publiken entusiastisk.

Henrik Williams har tillsammans med tre forskare suttit och grunnat över Rökstens runor. Rökstenen är världens mest textrika (ca 760 tecken) runsten, men har ingen bild alls.

Att det är svårt visste vi, och ingen har egentligen framlagt någon helt bergsäker tolkning. Längre trodde man att kung Teoderik den store figurerade, men det tror inte det nya forskarlaget, han var på något sätt litet för avsidat. Efter tre månaders intensivt tänkande lade forskarna fram teorin att gåtorna i stället handlade om solen.

Varför det är så svårt att tyda runskriften fick vi reda på: Dels fanns bara 16 tecken, och man hade samma tecken för alla vokalerna, skippade mellanrummen mellan ord och skrev aldrig samma tecken två gånger i rad (för att spara arbete?). Dessutom gjorde man chiffer av delar av texten, men dessa var ganska lättlösta. Och även om vi skulle lyckas läsa allt på runstenen så har vi väldigt liten kännedom om människors föreställningsvärld. Enligt forskarna återger texten hur fadern söker tröst i att den döde sonen, en framgångsrik härförare, har kallats till Oden för att kämpa vid hans sida i Ragnarök, slutstriden som följs av solens och ljusets återkomst. Innebörden är i linje med dåtidens fornnordiska mytologi. Då Rökstenen skapades under tidigt 800-tal fanns en utbredd fruktan bland människorna efter en rad förödande missväxtår och oförklarliga himlafenomen efter vulkanutbrott vars askmoln skymde solen, vilket inträffat på femhundralet men förfarande traderades..

Glädjande nog fick vi höra mycket om Västergötlands runstenar. Sveriges äldsta runsten finns i Noleby från 500-600-talet och den högsta finns i Levene (3,6m). I Västergötland finns många förkristna runstenar. Tjussigast av alla är ju Sparlösasstenen med sina vackra bilder (se bild t.h.). Också dessa kan man tolka på olika sätt. Sparlösasstenen är antagligen något äldre än Rökstenen. Huruvida de har något samband med varandra vet vi inte. Henrik Williams anser att Sparlösasstenen verkligen förtjänar att forskas på, och projekt är på gång.

De flesta runstenarna i Sverige står i Uppland, och de är oftast från kristen tid. Folk på den tiden var väldigt teologiskt kunniga vilket märks i motiven.

Att vara runristare var förenat med hög status. Bara eliten hade råd att ordna en runsten, som kunde stå vid gården som en statusmärk. Texten var ofta ungefär densamma: X som ristade runorna till minne av den avlidna Y och bekostat av Z följt av välgångsönskan för Y:s själ. Både män och kvinnor fick stenar resta åt sig men det krävdes nog en man för att orka hugga runor och bilder. De stora stenarna restes antagligen i officiella sammanhang.

Efter en intressant frågestund och mingel fick vi en god sexa, som också var välbesökt. I allt en lyckad kväll i Landskapsföreningens regi.

Maria Wold-Troell

VÅR LANDSKAPSFISK LAKE (LOTA LOTA)

Laken förekommer i flera av Västergötlands större sjöar. Bestånden i Vänern, Vättern, Skagern och Fegen är särskilt kända. På Vättern förekommer traditionellt vinterfiske från så kallade lakkojor.

Lakens kroppsform är långsträckt och huvudet är platt. Den har två ryggenor, en främre kortare och en långsträckt bakre ryggenor och stjärt delen är lång. Ovanpå är den marmorerad av svart, gult och grönt med större mörka fläckar. Undersidan är ljusare och vitaktig. Längden oftast mellan 35 och 70 cm men den kan bli 80 cm. Vanligen väger den två– tre kg och sällan mer är tio kg. Precis som torskfiskar har laken en skäggtöm under underkäken och två skäggtömmar vid vardera näsöppning. Tänderna är små och sitter tätt i käkarna och i gommen. Ögonen är stora.

Laken förekommer både i brackvatten och i sötvatten. Den lever i norra och mellersta Europa ner till

norra Italien samt i Nordamerika och norra Asien. Denna rovfisk lever nära botten av ett vattendrag och ofta på djupt vatten. Lake finns sedan 2010 på rödlistan som nära hotad i Sverige.

Laken trivs bäst i djupa, kalla och syrerika vattendrag. Vid den första isläggningen under hösten, stiger laken ofta upp till de grunda strandvattnen. Om isen är klar kan den påträffas vid strandnära grund och kan då fångas genom klubbning, det vill säga att man slår den medvetlös genom isen. Under vintern förflyttar

sig laken till djupare vatten. Unga, små lakar påträffas i bäckar och vid stenar vid stränder under sommaren. En lake som tagits upp från vattnet slingrar sig kraftigt och är så hal att den är svår att hålla fast med händerna.

Laken leker under vintern mellan november och början av februari. Leken sker på en–tre meters djup vid platser med grus- eller sandbotten och rommängden är stor, flera miljoner romägg i medelstora exemplar. Den befruktade rommen sjunker till botten där den får driva fritt. Romäggen kläcks efter

omkring en månad och ynglen simmar fritt efter kläckningen.

Laken är en rovfisk och äter i huvudsak andra fiskar, nors, siklöjor, små abborrar, mört och gärs och ibland även kräftor. De nykläckta och unga individerna äter olika ryggradslösa smådjur.

I Margaretha Nylanders *Handbok vid den nu brukliga Finare Matlagningen* (6:e upplagan 1835) står ”Så snart laken kommer ur vattnet, bör den genast rensas och flås, ty annars äter den upp sin egen lefver”.

Maria Wold-Troell

NÄR KOLERAN KOM TILL FORSVIK

I augusti 1866 bröt en koleraepidemi ut i Forsviks brukssamhälle, en knapp mil från Karlsborg. Hälften av befolkningen, 155 stycken, insjuknade. Av de smittade skördades 34 dödsoffer och 121 tillfrisknade. Skräcken lades som en kall hand över trakten och samhället isolerades.

Bakgrunden till utbrottet var att några arbetare från bruket åkt till Stockholm för att se en industriutställning. Koleran hade härjat i huvudstaden under sommaren, och arbetarna förde sannolikt med sig smittan hem.

Det första dödsoffret var en 41-årig filare. Sedan följde en rad offer, de flesta var barn, unga och vuxna i medelåldern. Alla hade en släkting, vän eller arbetskamrat som drabbades.

SÄRSKILD KOLERAKYRKOGRÅRD

Vid den här tiden fanns ingen kyrka i Forsvik och döda begravdes vanligen på sockenkyrkogården i Undenäs, en mil bort. Under epidemins framfart blev resan dit och tillbaka med häst och vagn alltför lång och, när koleran härjat i två veckor, anlades och invigdes därför en särskild kolerakyrkogård nära Forsvik. Bruket fick i uppdrag att börja tillverka likkistor. För att få de avlidna i jord så fort som möjligt, för att undvika att smittan spreds ytterligare, hoppade man över vissa begravningsritualer.

SVÅRT ATT FÅ LÄKARE

I takt med att fler insjuknade växte oron från bruksledningens och befolkningens sida. Brukspatronen skrev flera telegram till landssekreteraren i Mariestad för att försöka få läkare att stanna kvar i Forsvik. De läkare som fanns hade stora distrikt och kunde inte arbeta med en epidemi utöver ordinarie tjänst. Provinsialläkaren i Hjo, kunde till exempel inte stanna kvar i Forsvik. Länsstyrelsen i Mariestad begärde hos Kungliga Sundhetskollegium att en extra läkare skulle skickas till Forsvik.

MINDRE LYCKADE SKYDDSÅTGÄRDER

På den här tiden visste man inte hur man skulle stoppa spridningen av sjukdomen. Det eldades med enris framför bruket i hopp om att elden skulle ta död på bakterierna. Att röka med svinhår och tjära påstods också hindra smittan, vilket var helt felaktigt eftersom smittan överfördes via tarmuttömningskanaler. Lika fel var rådet att låta den sjuke ”svettas ut sjukdomen” eftersom själva dödsorsaken var uttorkning av kroppen.

En huskur med ”krösamos” och vatten gjorde dock gott, eftersom den gav den sjuke vätska mot uttorkning och en fungerande mage tack vare bärmoset.

Människor rekommenderades att undvika ansträngning av kropp och själ, häftiga sinnesrörelser och utsävningar. Kall dryck skulle man inte dricka häftigt och man skulle undvika svårsmält mat.

Måttlighet var en dygd, framför allt vad det gällde sprit. Man rekommenderades också att vädra ofta och rikligt.

En minnestecknare skrev: Det tycktes som själva solen hade mistat sitt sken. Vinden hade upphört att blåsa och allt var tyst och stilla. Fåglarna i skogen gömde sig och hela naturen klädde sig liksom i sorg för att bevittna en stor begravningsceremoni.

Kenny Jonsson

KALLELSE till ordinarie föreningsstämma med Västgöta Nations Landskapsförening fredagen den 26 juni 2020 kl. 17.00 på Nationen

Förslag till ärendelista

1. Stämmans öppnande
2. Val av ordförande och sekreterare för stämman
3. Val av två justeringsmän tillika rösträknare
4. Fråga om stämman utlysts på rätt sätt
5. Fastställande av röstlängd för stämman
6. Fastställande av föredragningslista
7. Styrelsens verksamhetsberättelse och redovisningshandlingar
8. Revisorns berättelse över styrelsens förvaltning
9. Fastställande av balans- och resultaträkning
10. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen
11. Val av nya ledamöter
12. Val av två revisorer
13. Val av valberedning
14. Övriga frågor
15. Stämmans avslutande

Verksamhetsberättelse och resultat- och balansräkning per 31 dec 2019 kommer att finnas tillgängliga på kuratorsexpeditionen och i digital form på vår webbplats vglf.se senast den 20 juni.